

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 23, Sayı: 40, Temmuz - Aralık 2018

ABDULLAH ES-SÜVEYDÎ'NİN (ö. 1174/1761) GÖZÜYLE ER-RUHÂ/ŞANLIURFA ŞEHİRİ

Ruha City Through The Eyes Of Abdullah Al-Suveydi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BARCA

Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı
ibarca@beu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0835-9061

Atıf@ Barca, İbrahim. "Abdullah es-Süveydî'nin (ö. 1174/1761) Gözüyle er-Ruhâ/ Şanlıurfa Şehri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2018): 51- 70.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 13 Ekim 2018 / October 2018
Kabul Tarihi / Accepted	: 27 Kasım / November 2018
Yayın Tarihi / Published	: 15 Aralık / December 2018
Sayı – Issue	: 40
Sayfa / Pages	: 51- 70
DOI	: 10.30623/harranilahiyatdergisi.470191

Öz

İslâmiyet'in erken dönemlerinden itibaren Müslüman âlimler, seyahatlere çıkmış ve bu seyahatlerinde başlarından geçen olayları, gözlem ve izlenimlerini ya bizzat kendileri ya da başkaları kaleme almışlardır. Seyahatnâme adı verilen bu tür eserlerin ortaya çıkmasında dinî ve ilmî sebepler başta yer almaktadır. Ancak bu sebeplere ek olarak devlet tarafından görevlendirilmiş olmak, merak gidermek veya alışveriş yapmak gibi başka sebepler de sıralanabilir.

XVIII. yy'da Bağdat'ta yaşamış önemli bir Osmanlı âlimi olan Süveydî, eda ettiği hac yolculuğu sırasında konakladığı yerleri, orada yaşadıklarını, şahit olduklarını ve izlenimlerini *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı seyahatnamesinde toplamıştır. Bu makalenin birinci bölümünde Süveydî ve onun seyahatnâmesi tanıtılmıştır. İkinci bölümde Süveydî'nin seyahati esnasında konakladığı er-Ruhâ ve çevresi ile ilgili tespitleri, gözlemleri ve izlenimlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde er-Ruhâ ile ilgili yer alan bölümün asıl hali de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyahatnâme, Hac, er-Ruhâ/Şanlıurfa, en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye, Süveydî,

Abstract

Since the early years of Islam, Muslim scholars have gone on travels and have written about the events, observations and impressions that have taken place in their travels, either on their own or others have written. There are some religious and scientific reasons for the emergence of such works called "Seyahatnâme" (Travel book). In addition, some other reasons can be listed, such as being appointed by the state, curiosity or shopping.

Suveydi, an important Ottoman scholar who lived in Baghdad in the 18th century, collected the places he stayed during his pilgrimage journey, lived there, witnessed and his impressions in his work en-Nephehâtü miskiyya fir-rihleti Mekkiyye.

In the first part of this article, Suveydi and his travelogue are introduced. In the second chapter, Suveydi's detections, observations and impression about Urfa and its environs are given. In this section, the original shape of the section related to er-Ruhâ/Urfa is given.

Keywords: Travelogue, pilgrimage, er-Ruhâ/Şanlıurfa, Nephehâtü miskiyya fidr-rihleti Mekkiyye, Suveydi.

Giriş

İslâmiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılması ile beraber başta Haremeyn ve Kudüs olmak üzere Kutsal İslâm beldelerine yapılan seyahatler artmıştır. Dini saikin yanında ilim talep etmek, devlet tarafından herhangi bir iş için gönderilmiş olmak, merak gidermek ve alışveriş yapmak gibi nedenlerle yapılan bu seyahatlerin sonucunda bazıları, gezip gördükleri yerlere ait gözlem ve edindikleri bilgi ve tecrübelerini seyahatname denilen eserlerde toplamışlardır.

Özellikle Orta çağ'da Müslüman gezginler tarafından önemli seyahatnâmeler kaleme alınmıştır. Volga Bulgar Hanı Almış'ın isteği üzerine Abbâsî Halifesi Muktedir (halifelik yılları: 296-320/908-932) tarafından Slav ülkelerine İslâm'ı yaymak gayesiyle gönderilen heyette bulunan Ahmed b. Fadlân b. el-Abbâs (ö. 310/922'den sonra), seyahatinde Hemezân/Hemedân, Buhâra, Rey, Harzem, Rus ve Slav şehirlerini dolaşmıştır.¹

Ebû Mu'iniddîn Nâsır Hüsrev el-Fârisî'nin (ö. 481/1088) *Sefernâme* adlı eseri, Farsça yazılmış klasik seyahatnâme eserlerindedir. Nâsır Hüsrev, eserinde h. 437 ile h. 444 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu seyahatinde İran, Azerbeycan, Ermenistan, Şam, Filistin, Mısır, Hicaz, Necd ve Güney Irak bölgelerini gezmiştir. Seyahat etmiş olduğu yerleşim yerlerine ait coğrafî, dinî, siyasî, mimarî, ilmî ve kültürel birçok özelliği aktaran Nâsır Hüsrev, seyahati süresince tarih vermeye ve yerleşme yerleri arasındaki mesafeleri belirtmeye özen göstermiştir.²

Ebû Hamîd Muhammed b. Abdirrahîm el-Ğirnâtî (ö. 565/1169) *Girnatî Seyahatnâmesi* diye de bilinen *el-Müğrib an ba'di acâibi'l-Mağrib (Nuhbetü'l-ezhân fî acâibi'l-büldân/Acâibü'l-mahlûkât)* adlı eserinde, Endülüs Gırnata'dan başlayıp Kuzey Afrika, Arap Yarımadası, İran, Kafkaslar ve Doğu Avrupa'ya kadar Karadeniz'in kuzeyine yapmış olduğu seyahatlerinden edindiği izlenim ve elde ettiği bilgileri aktarmıştır.³

Endülüs Gırnatalı Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Ken'ânî (ö. 614/1217); Akdeniz sahilleri, Hicâz bölgesi, Şam ve Mısır ile

¹ Ahmed b. Fadlân b. el-Abbâs, *Rihletü İbn Fadlân ilâ bilâdi't-Türk ve'r-Rûs ve's-Sekâlîbe*, (Ebû Dâbî: Dâru Süveydâ, 2003), 7; Ahmed b. Fadlân, *İbn Fadlân Seyahatnamesi*, trc. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 10.

² Ebû Mu'iniddîn Nâsır Hüsrev el-Fârisî, *Sefernâme*, trc. Abdülvehhâb Terzi, (İstanbul: MEB Şark-İslâm Klasikleri 22, 1967), 12; Ebû Mu'iniddîn Nâsır Hüsrev el-Fârisî, *Sefernâme*, trc. Yahyâ el-Haşşâb, (Kahire: el-Hey'etü'l-Âmme el-Mısıriyye l'l-Kitâb, 1993), 43-49.

³ Ebû Hamîd Muhammed b. Abdirrahîm el-Ğirnâtî, *Girnatî Seyahatnamesi*, haz. Fatih Sabuncu, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 14.

Anadolu'nun bazı bölgelerine seyahat ettikten sonra, memleketi olan Gırnata'ya dönmüştür. O, yolculuğu boyunca gördüğü önemli doğal ve tarihî yerler, karşılaştığı insanların kültür ve inançları, devletlerin siyasî ve ekonomik durumları hakkında detaylı gözlemlerde bulunmuştur.⁴

Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Bekir el-Herevî'nin (ö. 611/1215) seyahatlerini içeren *el-İşârât ilâ ma'rifeti'z-ziyârât* adlı eser, önemli seyahatname eserlerindedir.⁵ Bağdat'ta doğan ve Eyyûbîler döneminde yaşamış olan Muvaffaküddîn Ebû Muhammed Abdullatîf b. Yusuf b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 629/1231); Şam, Hicâz ve Mısır'a seyahatler yapmış olan ünlü bir tabip ve eczacıdır. Eserinde gözlem ve tecrübeye büyük önem verdiği hemen fark edilen el-Bağdâdî'nin seyahatleri, *Rihletü Abdullatîf el-Bağdâdî fî Mısır/Kitâbü'l-İfâde ve'l-i'tibâr fi'l-umûri'l-müşâhede ve'l-havâdisi'l-mu'âyene bi-arzi Mısır* adlı kitapta toplanmıştır. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Mısır ve Nil nehrinin topografik, jeolojik ve coğrafi bazı özellikleri; orada yetişen bitki adları ve onların özellikleri teker teker açıklanarak kaydedilmiştir. O, bu bölümde Mısır bölgesinde yaşayan hayvanları; piramitler başta olmak üzere Mısır'daki tarihî eserleri, mimari yapıları ve gemileri ve Mısır'a özgü yemek çeşitlerini ele almıştır. Eserin ikinci bölümünde Nil suyunun artması ve azalması, bu olayın sebep ve etkileri açıklandığı gibi, 595- 600/1198-1203 yılları arasında müellifin Mısır'da gözlemlendiği bazı olay ve durumlar da kaydedilmiştir.⁶

İslâm dünyasının büyük tarihçisi ve meşhur seyyahı Muhammed b. Abdillâh İbn Batûta (ö. 779/1377), 725/1324 yılında Kuzeypatı Afrika'da bulunan Tanca'dan başlayan yolculuğu esnasında Orta Afrika, Mağrib, Mısır, Şam, Hicâz, Irak, Fars, Yemen, Bahreyn, Türkistan, Tataristan, Mâverâünnehir, Hindistan, Çin ve Java Adaları'nı dolaşmıştır. 27 yıl süren bu seyahatlerinin ardından Muhammed el-Cizzî onun seyahat notlarını kitaplaştırmıştır.⁷

⁴ Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Ken'ânî, *Rihletü İbn Cübeyr*, (Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts.), 150-154.

⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Bekir el-Herevî, *el-İşârât ilâ marifeti'z-ziyârât*, thk. Alî Ömer, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2002), 3.

⁶ Muvaffaküddîn Ebû Muhammed Abdullatîf b. Yusuf b. Muhammed el-Bağdâdî, *Rihletü Abdullatîf el-Bağdâdî fî Mısır/Kitâbü'l-İfâde ve'l-i'tibâr fi'l-umûri'l-müşâhede ve'l-havâdisi'l-mu'âyene bi-arzi Mısır*, (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1998), 18; Mahmut Kaya, "Abdullatîf el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 1: 255.

⁷ Muhammed b. Abdillâh İbn Batûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr fî ğarâibi'l-emsâr ve acâibi'l-emsâr*, (Beyrut: Dâru's-Şarkî'l-Arabî, trz.); Muhammed b. Abdillâh İbn Batûta, *İbn Batûta Seyahatnamesi*, trc. A. Sait Aykut, 2 Cilt, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 5.

Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn (ö. 808/1406); Endülüs'ten başlayarak Kuzey Afrika ülkeleri ve Hicâz'a yapmış olduğu seyahatlerden edindiği izlenimlerini aktarmış olduğu eserinin başında, kendisinden ve ailesinden detaylıca bahsetmiştir. Daha çok yaşadığı ve gezdiği dönemdeki siyasi olaylara değinse de o, eserinde eğitim ve sosyal hayata dair gözlemlerini de aktarmıştır.⁸

Süleymân et-Tâcir ve Ebü Zeyd el-Hasen es-Sîrâfî Miladî IX. yy.'ın ortalarında kaleme alınan *Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind* adlı eserde Çin ve Hint ülkelerine yapılan seyahatlardan elde edilen gözlem ve bilgiler aktarılmıştır.⁹

Abdülgânî b. İsmâil b. Abdilganî b. İsmâil en-Nâblusî (ö. 1143/1731), *et-Tuhfetü'n-Nâblusiyye fi'r-rihleti't-Trâblusiyye* adlı eserinde, 1012/1700 tarihinde Dımaşk'ten Trablus'a yapmış olduğu seyahati boyunca uğramış olduğu beldelerin medrese gibi eğitim kurumları, cami gibi ibadet mekânları, hamamları ve misafir kaldığı evlerde gördüğü kitaplar hakkında kendi gözlemlerine dayanarak bilgiler vermiştir.¹⁰

Osmanlı dönemi önemli seyyahlarından Muhammed Zillioğlu Evliya Çelebi (ö. 1095-1096/1684), Medine ve Mekke dâhil olmak üzere gezip gördüğü Anadolu, Rumeli, Eflak-Boğdan, Bosna Hersek, Kırım, Gürcistan, Azerbeycan ve İran-İrak gibi bölgelerdeki birçok yerleşim yerini birçok değişik özellikleri ile seyahatnamesinde zikretmiştir.¹¹

Seyahatnâme türünden eser veren İslam âlimlerinden birisi de miladî XVIII. yüzyılda yaşamış Süveydî'dir. I. Mahmud döneminde 23 yıl Bağdat valiliği yapan Ahmed Paşa ile sıkı bir dost olan es-Süveydî, İran Avşar İmparatorluğu Hükümdarı Nadir Şah'ın Necef'te Şiî ve Sünnî mezhepleri arasında yakınlaşma ve ittifak için tertip ettiği kongreye Osmanlı Devleti'ni temsilen görevlendirilmiştir. O, bu görevini başarı ile bitirdikten sonra şükran-ı nimet babında bir hac yolculuğuna çıkmıştır.¹²

Söz konusu hac yolculuğu sırasında birçok İslam beldesine ve yerleşim yerine uğramış olan es-Süveydî, oralarda gördüklerini ve şahit olduklarını

⁸ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn, *Rihletü İbn Haldûn*, thk. Muhammed b. Tâvî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 221.

⁹ Süleymân et-Tâcir, *Doğunun Kalbine Seyahat*, trc. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012); Osman Cilacı, "Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 1: 493.

¹⁰ Abdülgânî b. İsmâil b. Abdilganî b. İsmâil en-Nâblusî, *et-Tuhfetü'n-Nâblusiyye fi'r-rihleti't-Trâblusiyye*, thk. Heribet Bûsa, (Beyrut: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye), 1-2, 72-73, 80-89.

¹¹ Muhammed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Mumin Çevik, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011), IX: 5972-6002, 6002-6096.

¹² Abdullah b. Hüseyin b. Merî b. Nâsır el-Bağdadî es-Süveydî, *el-Hucecü'l-kat'iyye li't-tifâki'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (Mısır: el-Mektebetü'l-Halebiyye, 1323), 2-30.

en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye adlı eserinde toplamıştır. Süveydî'nin bizzat kendisi mukaddimesinde kendisinden önceki âlimlere uyararak söz konusu hac yolculuğu zarfında yaşadıklarını, gördüklerini, izlenimlerini ve başından geçenleri kayıt etmiştir.¹³

1. Abdullah es-Süveydî ve en-Nefhatü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye Adlı Eseri

1.1. Abdullah es- Süveydî

Tam ismi es-Seyyîd Ebü'l-Berekât Cemâlüddîn Abdullah b. Mellâ Hüseyin b. Merî b. Nâsîrüddîn es-Süveydî el-Bağdadî eş-Şafî el-Abbâsî olan müellif,¹⁴ 1104/m. 1692 senesinde Bağdat'ın batısında bulunan Kerh mahallesinde dünyaya geldi. Beş yaşında iken babası Mellâ Hüseyin'i kaybeden Süveydî'yi amcası Şeyh Ahmed b. Süveyd es-Sufî himayesine aldı. Bu amcası tarafından kendisine hat dersleri verilen ve küttaba gönderilen Süveydî, Maveraünnehirli Şeyh Abdurrahman b. Şeyh Mahmud'un yanında Kuran'ı Kerim'i baştan sona okudu, ondan tecvid ve hat dersleri de aldı. Bundan sonra Süveydî, sırası ile Bağdat'taki el-Ömeriye, el-Mercâniye ve el-Ahsâiyye medreselerinde dersler aldı. 1716 yılında 23 yaşındayken Musul'a gidip orada aklî ve naklî bazı ilimlere ait dersler aldı. 13 ay gibi bir müddet Musul'da ikamet eden Süveydî, akabinde kendi şehri Bağdat'a döndü.¹⁵

Süveydî, birçok ilim dalında döneminin önemli âlimlerinden istifade etmiş, dersler ve icazetler almıştır. Hadis ilminde kendilerinden dersler ve icazetler aldığı bazı hocalarının isimleri şöyle zikredilebilir: Ebü't-Tayyîb Ahmed b. Ebî'l-Kâsım b. Muhammed el-Muhammedi el-Mağribî el-Medenî, Süveydî'nin aynı zamanda amcası olan Şeyh Ahmed b. Süveyd es-Sufî, Şeyh Sultân b. Nâsîr el-Hâbü'rî el-Cebûrî eş-Şafîî, Şeyh Muhammed b. Ukayle el-Mekkî el-Hanefî, Şeyh Ali el-Ensârî, Abdülkadir el-Mekkî el-Hârisî, Şeyh Ebû Bekir Cemâlüşşerîa, Ebû Muhammed Şeyh Hüseyin b. Ömer er-Râvî, es-Seyyîd Mustafâ el-Bekri es-Siddikî, Şeyh Muhammed et-Trablûsî, Şeyh Abdülkerim eş-Şerâbâtî, Şeyh Ali ed-Dabbâğ, Şeyh Muhammed ez-Zemmâr ve Hüseyin Efendî Nazmîzâde. Süveydî, fıkıh alanında Şeyh Muhammed b. Abdurrahmân er-Rahbî; tefsir alanında Hüseyin Efendi Nazmîzâde; tecvid ve kıraat alanlarında Şeyh Ahmed b. Süveyd es-Sufî, Seyyîd Derviş Uşşâkî ve Şeyh Muhammed b. Muhammed el-Mısrî; kelim alanında Şeyh Fethullah

¹³ Abdullah b. Hüseyin b. Merî b. Nâsîr el-Bağdadî es-Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, thk. İmâd Abdüsselâm Raûf, (Ebû Dâbî: el-Mecmeu's-Sekâfi, 1424), 63.

¹⁴ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 64.

¹⁵ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 68, 69, 70.

Mûsulî el-Hanefî ve Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî; nahiv ilmi alanında Şeyh Hüseyin b. Nûh ve Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî; sarf ilmi alanında Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî ve Şeyh Hüseyin b. Nûh; belâğat ilimleri alanında Hüseyin Efendî Nazmîzâde ve Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî; va'z ilmi alanında Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî ve Şeyh Yûsuf Efendî; heyet ve usturlab ilimlerinde Selîm Efendî el-Mûsulî; hisab ilminde Şeyh Hüseyin ve Şeyh Sultân b. Nâsır el-Hâbûrî el-Cebûrî eş-Şâfiî gibi âlimlerden dersler almıştır.¹⁶

Süveydî, söz konusu seyahatnâmesinin dışında farklı alanlara ait eserler telif etmiştir. Onun eserlerinden bazılarının isimleri şöyle zikredilebilir: *Ta'likâtün alâ Şerhi'l-Mukaddimetî'l-Cezeriyye, Enfa'u'l-vesâil fî Şerh'd-delâil; İthâfü'l-habîb alâ Mugni'l-lebîb; el-Cümânât fi'l-İsti'arât; el-Emsâlû's-sâire fi'l-Makâmât; Reşfü'd-darb Şerh-u lâmiyeti'l-Arab; el-Hucecû'l-kat'iyye li't-tifâkı'l-fıraki'l-İslâmiyye; Şerhu Sahîhi'l-Buhârî; Esmâu/Fazlü Ehli Bedr; Makâmâtü'l-va'ziyye; Divân, el-Mühâkeme beyne'd-Demâminî ve's-Şemmanî ve en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye.*¹⁷

İlim hayatı boyunca oldukça fakirlik çeken ve maddi sıkıntılar yaşayan Süveydî, o yıllardaki sıkıntılarını şöyle dile getirmiştir: “Günlerce sadece kuru ekmekle yetinirdim, sabunum olmadığı için giydiğim elbiseyi yırtılıncaya kadar giyerdim, bazen saçım öyle çok uzardı ki ben saçımı kesecek bir şey bulamazdım, ihtilam olduğumda kışın soğuk günlerinde bile çok soğuk su ile gusül abdesti alırdım, kış gecelerinde yatarken yorgansız yatardım ki uykuya dalıp da dersleri mütalaa etmeyi terk etmeyeyim...”¹⁸ Süveydî'nin bu sıkıntılı ve zahmetli dönemi Bağdat'ta Fatıma adında bir hanımla evlendikten sonra nispeten iyileşmiştir. Süveydî'nin kendi deyişiyle onu ilim konusunda teşvik eden ve destekleyen bu hanımdan Abdurrahman, Muhammed Said, İbrahim, Ahmed, Sara ve Safiye adında altı çocuğu olmuştur.¹⁹

¹⁶ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 74-86.

¹⁷ Ebû Ğays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8 cilt, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), IV:80; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4 cilt, (Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957), II: 233; es-Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 9-19, 63-88; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2 cilt, (Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), I: 16-17, 125/ II: 286; Muhammed Halîl b. Ali el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karnî's-sânî aşere*, (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî), III: 83-86.

¹⁸ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 71.

¹⁹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 73,74.

1732 yılında İran-Osmanlı savaşı patlak verdiğinde İran-Avşar İmparatorluğunun kurucusu ve ilk hükümdarı Nadir Şah²⁰ (hükümdarlık yılları 1736-1747) Bağdat'ı kuşatmıştı. Bu kuşatma sırasında Abdullah es-Süveydî, evini terk etmediği gibi ailesi ile beraber büyük bir direniş göstermiştir. İran İmparatorluğunun başarısızlığıyla sonuçlanan bu kuşatma sonucunda Vali Ahmet Paşa (ö. 1160/1747),²¹ es-Süveydî'nin şehrin savunması için gösterdiği mücadeleden çok etkilenmiş ve onu çok önemli bir makam olan Necef ve Kerbela Müftüsü olarak görevlendirmiştir. Bu görev dışında es-Süveydî İmam Ebû Hanîfe, el-Mercâniye ve Abdülkâdir Geylânî medreselerinde müderrislik görevlerini de ifa etmiştir. Zamanın en büyük âlimlerinden birisi haline gelen Süveydî, dinî ilimler yanında bazı pozitif bilimlerde de derin ilim sahibi birisi idi. Onun Bağdat'ta neredeyse yok olmak üzere olan kimya ve astronomi gibi ilimleri yeniden canlandığı nakledilmiştir.²²

Nadir Şah'ın Bağdat'ı ikinci kez -yaklaşık 70 gün süren- kuşatması sırasında Süveydî, Nâdir Şah'ın Şiî-Sünnî yaklaşması çerçevesinde gerçekleştirdiği mezhepleri yakınlaştırma müzakerelerine katılmak üzere Osmanlı tarafından görevlendirilmiş ve bu meyanda Nadir Şah'la da görüşmüştür.²³ Nadir Şah'ın da bizzat katıldığı Necef'te düzenlenen bu kongreye dönemin Şiî ve Sünnî mezheplerine mensup önemli âlimleri iştirak etmiştir.²⁴

Süveydî, bahsi geçen görevini bihakkın ifa ettikten sonra 1157/1744 yılında hac yolculuğuna çıkmıştır. Yolculuğu sırasında birçok şehre uğramış; birçok âlim, edebiyatçı, tasavvuf şeyhi ve diğer ileri gelen önemli insanlarla karşılaşmış ve görüşmüştür. Süveydî, seyahati boyunca gördüklerini, şahit olduklarını ve izlenimlerini *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı eserinde toplamıştır. Hac yolculuğundan sonra Bağdat'a dönen Süveydî, vefatına kadar Bağdat'ta ikamet ederek dersler vermekle ve eser telif etmekle meşgul olmuştur. Nihayet o da her fani gibi 11 Şevvâl 1174 (16

²⁰ Azmi Özcan, "Nâdir Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 32: 277.

²¹ Abdülkadir Özcan, "Ahmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 2: 111.

²² Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 68,71, 72.

²³ Osmanlı ve İran ulemâsı arasında 1159'da (1746) Necef'te müzakereler yapılmış, bir mutabakat metni imzalanarak İranlıların Hz. Peygamber'in ashabına kötü atıfta bulunmaması, Osmanlıların da İran Şiî inancını İslâm dairesinde görmeleri hususunda anlaşma sağlanmıştır. 1159 (1746) tarihli anlaşma metninde İranlıların dört halifeyi hayır ve dua ile anacakları ibaresi de yer almıştır. Bk. Özcan, "Nâdir Şah", 32: 277.

²⁴ Abdullah b. Hüseyin b. Merî b. Nâsır el-Bağdadî es-Süveydî, *el-Hucecü'l-kat'iyye li't-tifâki'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (Mısır: el-Mektebetü'l-Halebiyye, 1323), 2-30.

Mayıs 1761) Cumartesi günü Bağdat'ta vefât etmiş ve Maruf-u Kerhî'nin mezarının yanındaki bir mezara defnedilmiştir.²⁵

1.2. en-Nefhatü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye

Süveydî bizzat mukaddimesinde *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı eserini 53 yaşında ve hicri 1157 yılında kaleme aldığını belirtmiştir. Bunun yanında yine mukaddimesinde, geçmişte yaşamış âlimlerin gerçekleştirmiş oldukları seferleri ve seferlerindeki izlenim ve tecrübelerini kayıt etmiş olduklarını ve kendisinin de onlara uyararak seyahatini kitaplaştırdığını zikretmektedir. Eserini iki bölüme ayırdığını belirten es-Süveydî, birinci bölümde kendisinin deyişi ile es-Süyûtî'yi takip ederek hal tercümesini bizzat kendisi kaleme almıştır. Bu bölümde 30 sayfa hal tercümesini aktaran Süveydî, ayrıca hocalarını, okuduğu eserleri ve kendisine verilen icazetleri de detaylı bir şekilde kaydetmiştir. İkinci bölümü ise 1744 yılında gerçekleştirmiş olduğu hac yolculuğuna ayıran es-Süveydî, seyahati esnasında Bağdat, Musul, Halep, Dimaşk ve Mekke-Medine güzergâhı üzerinde bulunan birçok köy, şehir ve bölgeye ve yolculuğu boyunca şahit olduklarına ve izlenimlerine ait bilgiler sunmuştur.²⁶

Süveydî, söz konusu hac yolculuğuna çıkmak için 18 Rebiülevvel 1157 Cumartesi gününde Bağdat Valisi Ahmed Paşa'dan da izin almıştır. Zira o dönemlerde müderrislik ve imam hatiplik görevinde bulunanların böylesi durumlarda validen izin almaları gerekiyordu. İzin mektubun başında Vali'yi anlatan ve beyitlerinin sonunu "dal harfi" ile sonlandıran uzunca bir kaside de kaleme almıştır.²⁷

Söz konusu seyahatnamede yer alan bazı şehir, kasaba ve köy gibi yerleşim yerleri ile yeryüzü şekillerinin isimleri şöyle sıralanabilir: Telkûş, Nehru'l-Hüseynî, Hamârât, el-Ferhâtiyye, el-Muhâdir, Müheycir, el-Âşık, Medînetü'l-Mansûr, Tikrit, Vâdi'l-Furs, Kızılhân, el-Ğurâbî, el-Belâlîk, el-Hanuka, el-Kayâra, el-Mesâyid, Hammâm-ı Ali, el-Mûsul, Bâdûş, Eski Mûsul, Telmûs, Ayn-ü Zâl, Safiye, er-Rumeyle, Eznâvûr, Nusaybin, Karadere, Düneysir, Meşkûk, Dedekarhin, el-Atşânü't-Tavîl, Aslanca'yî, Merc-u Reyhân, er-Ruhâ, Süruç, el-Cübcîlî, el-Bîre, el-Kirmûş, Sâcûr, el-Bâb, Halep, Bustân-ı Hüseyin Paşa el-Kazûkçî, Bustân-ı Ağâzâde, Hân Şeyhûn, Ma'arretü'n-Nu'mân, Humus, Hasye, Şemsîn, el-Katîfe, Dimaşk, ez-Zerkâ, el-Ahsâ, el-

²⁵ Süveydî, eserinin başında bazı muhaddislere uyararak kendi hal tercümesini uzun uzadıya bizzat kendisi yazmıştır. Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 64-88.

²⁶ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 88.

²⁷ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 88.

Hicr, Vâdî'l-Kurâ, el-Medîne, Zü'l-Huleyfe, Bedir ve Mekke. Süveydî, eserinde uğradığı ve konakladığı yerlerin coğrafi özelliklerini, su kaynaklarını, iklimini, güzelliklerini ve faziletlerini, o yerler hakkında anlatılan ve rivayet edilen menkıbeleri, fersah ve mil kavramlarını kullanarak uzaklık mesafelerini, isimlerinin kökenini ve okunuşlarını, oralarda yaşayan insanların özelliklerini, meşhur âlimlerini, medrese, mescid, cami, mezar ve hamamları gibi birçok hususu aktarmıştır.²⁸ Süveydî, örneğin hac seyahatinin ilk durağı olan Telkûş hakkında şunları kaydetmiştir: “Bağdat’a 4 fersahlık uzaklıkta olan Telkûş’ta durakladık. Burası Dicle nehrinin batı yakasında kızıl ve dikdörtgen şeklinde küçük bir tepeydi.”²⁹

Süveydî, eserinde kendisini misafir eden zatlardan, görüştüğü ve karşılaştığı âlimlerden onlara verdiği veya onlardan aldığı icazetlerden, onların ve öğrencilerinin durumundan, yapılan ilmî müzakerelerden ve soru-cevap etkinliklerinden, ona sorulan sorulardan ve kendisinin bu sorulara vermiş olduğu cevaplarından, ona hizmet eden kişilerden ve yol boyunca geride bıraktığı akraba ve tanıdıklarına yazdığı ve onlardan gelen mektuplardan da bahsetmiştir.³⁰ Örneğin Kethüda Muhammed Paşa'nın oğlu Hüseyin Bey, İsmail Ağa Mirûzâde ve Süveydî'nin oğulları Abdurrahman ve Ebu's-Suûd Muhammed, Süveydî'nin mektuplaştığı önemli zatlardan bazılarıdır.³¹

Süveydî, konakladığı yerlerde kendisine yapılan muamele ve karşılımlara dair olumlu ve olumsuz yargılarını belirtmekten çekinmemiştir. Örneğin Musul valisinin ona karşı göstermiş olduğu konukseverliği övmüştür. Fakat Musul Şâfiî mezhebi müftüsünün onu ziyaret etmemesi üzerine onun hakkında “Allah onun gibilerin sayısını azaltsın, ne kadar cahil ve kaba bir insan ve yanımıza gelmiş olsaydı belki cahilliği ortaya çıkacaktı” demiştir. Yine o şehrin eski ve yeni Hanefî mezhebi müftülerini ayıplamış ve onlar hakkında eserinde olumsuz ifadeler kullanmıştır.³²

Süveydî, seyahati boyunca yapmış olduğu ilmî tartışmalar esnasında özellikle tefsir ilmine ait birçok kaynak adı zikretmiştir. Şiirler eserde önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra Süveydî, seyahati süresince kendilerine değişik ilimlere ait icazet verdiklerine ve verdiği icazetlere; göndermiş

²⁸ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 90-99.

²⁹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 92.

³⁰ Örnek için bk. Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 126, 127, 136, 144, 145, 195, 199-202, 264, 338,339.

³¹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 92, 96, 265, 267, 268.

³² Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 101-103.

olduğu veya kendisine gönderilen mektupların tamamına eserinde yer vermiştir.³³

Süveydî, gittiği birçok yerde Osmanlı Devleti'ni temsilen görevlendirildiği Necef'teki kongreye dair bilgi vermiştir ve orada geçen tartışmaları nakletmiştir. Zaten o, bu hac yolculuğuna henüz çıkmamışken onun bu kongreye katıldığı ve kongrede Sünniler için olumlu bir performans gösterdiği birçok yerde duyulmuştu bile.³⁴

Eserde yol üzerinde durup dinlenen her bir yere merhale denmiştir. Merhaleler yani konaklama yerleri bazen Hân Tûmân ve Hân Şeyhûn³⁵ gibi bir han; Bustân-ı Ağâzâde³⁶ gibi bir bahçe; Karniyâ ve Sermîn³⁷ gibi bir köy; Ketifü'l-Âsî³⁸ gibi bir nehrin kenarı veya Dimaşk, Humus ve Halep gibi şehirler olmuştur. Merhale yerine varış ve oradan ayrılış vakitleri de net bir şekilde belirtilmiştir.³⁹ Eserinde faziletine binaen Bedir'e katılan sahâbelerin isimlerini zikreden Süveydî, ziyaret ettiği sahabe mezarlarını da aktarmıştır.⁴⁰

Süveydî, eserini ise şu cümleleri ile hitama erdirmiştir: “es-Seyyîd el-Hasîb es-Seyyîd Ahmed eş-Şerâbâtî, benden her gün okuyacağı bir salavat istemiştir. Ben de ona şu salavatı okumasını tavsiye ettim: “Allahım! Muhammed'e ve onun âline senin razı olacağın ve onların hakkının da eda olunacağı bir salat ile salat et ve ona vadettiğin vesile ile makamı ver. Bizim adımıza onu layık olduğu bir şekilde mükâfatlandır ve yine bizim adımıza onu ümmeti adına en güzel şekilde mükâfatlandırılan bir peygamber gibi mükâfatlandır. Onun kardeşleri olan peygamber ve salih kimselere de salat et. Ey Merhamet edenlerin en merhametlisi!” Ben, es-Seyyîd el-Hasîb es-Seyyîd Ahmed eş-Şerâbâtî'ye bu salavat için icazet verdim. Allah bizi ve onu razı olduğu ve sevdiği işlere muvaffak kılsın. Ben ona bu salavatı edebildiği kadar her gün ve gece okumasını önerdim. Fakat o özellikle Cuma gecesi ve gününde bu salavata yoğunlaşıyordu.

Bunu Fakir Ebû'l-Berekât Abdullah es-Süveydi yazmıştır. Allah onu bağışlasın âmin. Burada artık yolculuğu bitireceğiz. Zira geriye artık Bağdat'a bir kara yolumuz kaldı. Bu yolda artık ne bir köy ne de meşhur bir yer bulunmamaktadır. Allah bizim amellerimizi ona itaat ile sonlandırınsın, bizi

³³ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 98, 260-264.

³⁴ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 101.

³⁵ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 210, 213.

³⁶ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 130.

³⁷ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 207, 210.

³⁸ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 212.

³⁹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 211.

⁴⁰ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 222, 238.

maksadımıza eriştirsın, fazlı ile durumumuzu güzelleştirsın, günahlarımızı affetsın, fazlı, keremi ve emniyeti ile korkularımızı gidersin ve ayıplarımızı örtsün âmin. Allah'ın en yüksek salâtı, en bereketli ve yüce selâmı yarattıkları içinden seçtiği ve kulları arasında has kıldığı Seyyidimiz ve Habibimiz Ebü'l-Kâsım Muhammed'e olsun. Zira o en yüce kabileden en şerefli nesil için seçilmiştir. Yine Allah'ın en yüksek salâtı, en bereketli ve yüce selâmı onun mümtaz ve pak âli ile ashabına ve onların yolunda gidenlere ve onlara benzeyenlere olsun. Gizli ve açıkta, başta ve sonda Allah'a hamd olsun.⁴¹

Dünyanın değişik kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı eserin 2003 yılında İmâd Abdüsselâm Raûf tarafından tahkikli neşri yapılmıştır.⁴²

2. er-Ruhâ

Süveydî'nin beraber yolculuk yaptığı hac kafilesi, Musul ve Şengal üzerinden Anadolu topraklarına girmiştir. Önce Nusaybin'de konaklayan kabile akabinde Karadere, Düneysir/Kızıltepe, er-Ruhâ, Suruç ve el-Bîra'ya/Bilecik'e uğramıştır. Süveydî, üç gün konakladıkları Nusaybin hakkında şunları kaydetmiştir: "Havası, toprağı ve suyu kötü bir köy ve yerdir. Hummadan dolayı bu köyün ahalsinin yüzleri sararmış ve neredeyse bu köy yok olacak bir haldedir. Ne cemaat var ne de Cuma var. Bu köyün sakinleri, kemalat ve faziletlerden hatta tüm insani hasletlerden mahrumdurlar... Bu yerden bizi kurtardığı için Allah'a hamd olsun."⁴³

Nusaybin'den sonra kabile, bugün Midyat ile Nusaybin arasında akan en büyük akarsu olan Karadere'ye uğramışlar. Karadere'nin Dara şehrinin yukarısında olduğunu zikreden Süveydî, burada Karadere adında bir köy de olduğunu zikretmiştir.⁴⁴

Karadere'den sonra Düneysir'e/Kızıltepe'ye kafilesi ile beraber ulaşan Süveydî, Türklerin burayı Koçhisar olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir. Süveydî, Kızıltepe hakkında şunları kaydetmiştir: "Burası tarihî bir yerleşim yeridir. Ancak şimdi burada az sayıda hane bulunmaktadır. Ne cuma var burada ne de cemaat. Ama havası mutedil, suyu tatlı ve hafif, toprağı da verimlidir. Buranın çok güzel ve geniş dünya harikası bir camii vardır. Ancak kubbenin yarısı düşmüş diğer yarısı da yıkılmaya yüz tutmuştur. Ben, o camiye girdim. Çok güzel olan mihrabının üzerinde Arapça Kûfî yazılar vardı.

⁴¹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 356.

⁴² Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 64.

⁴³ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 114.

⁴⁴ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 115.

Ayrıca Sultan Halid b. Eyyûb'un ismi de yazılıydı. Caminin yüksek duvarlarla çevrili oldukça büyük bir sahnı vardı. Burada Halep'teki el-Camii'l-Kebir camisinin minarelerine benzer iki yüksek ve şahane minare de vardı. Bu minareler Halep'tekilerden daha sağlam ve güzeldi. Ve yine şehrin ortasında camisi yok olmuş bir minare vardı. Bu yıkılmış caminin yerinde evler yapılmıştı.”⁴⁵

Kafile, Düneysir'den sonra Meşkûk dağları, Dede Karhin türbesi, Atşân-ı Tavil tepesi, Aslan çayı vadisi ve Merc-u Reyhân güzergâhlarını takip ederek er-Ruhâ'ya varmışlardır.⁴⁶

Süveydî, Merc-u Reyhân denilen ve içinde oldukça tatlı bir suyu olan yerde bineklerin dinlenmesi için bir günlük bir istirahatten sonra er-Ruhâ'yı ziyaret etmiştir. Bu beldenin birçok özelliğinden etkilenmiş ve bu şehir için sözlerinin hemen başında dua etmiştir:

“Merc-u Reyhân'dan sonra er-Ruhâ şehrinde konakladık. Havası güzel, suyu tatlı, bahçeleri ve birçok değişik meyve veren ağaçlara sahip bu şehrin ahali de güzel ahlak ve faziletlerle donanmıştır. Öyle ki burada ilim, din, esenlik ve hayır her tarafta kendisini göstermektedir. Yüce Allah, bu şehrin güzelliklerini artırsın ve sevinçler vererek bu şehri muhafaza buyursun.”⁴⁷

er-Ruhâ'ya vardığında bir veba salgınının orada vuku bulduğunu öğrenen Süveydî, onların geldiği gün bu salgının sona erdiğini belirtmiştir. Ayrıca es-Süveydî, eseri boyunca bu şehir için olduğu gibi diğer yerler için de varış ve ayrılış zamanını net bir şekilde beyan etmeye çalışmıştır:

“Cemaziülevvel ayının çarşambaya denk gelen 20. Günü er-Ruhâ'ya vardık. Şehrin hemen dışında Cerîd denilen meydanda çadırımızı kurduk. Allah'a hamd olsun ki, biz oraya geldiğimiz gün orada baş göstermiş olan veba salgını sona erdi.”⁴⁸

es-Süveydî seyahati boyunca bir çok İslâm beldesini ziyaret etmiş olduğu halde er-Ruhâ için ahali ve şehir olarak İslâm beldelerinin en güzeli nitelendirmesinde bulunmuştur. Bunda er-Ruhâ yöneticilerinin ve ileri gelenlerinin onu iyi bir şekilde ağırlaması da etkili olmuştur:

“Perşembe günü er-Ruhâ'nın içine girdik, hanlarını, sokaklarını, hamamlarını ve evlerini dolaştık. Gerçekten orası sakinleri ve meskenleri ile İslâm_beldelerinin en güzeliydi.”⁴⁹

⁴⁵ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 115-116.

⁴⁶ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 116.

⁴⁷ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 117.

⁴⁸ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 117.

⁴⁹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 117.

Gördüğü hataları ve eksiklikleri es geçmeyen, kendi görüşlerini belirtmekten çekinmeyen es-Süveydî, bu şehirdeki meşhur medreseyi ziyaret ettikten sonra müderrisi eleştirmiş ve Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yer ile ilgili farklı görüşünü beyan etmiştir:

“er-Ruhâ valisi Vezir Ahmed Paşa Hammaloğlu'nun medresesine gittik. Bu medresede çok güzel bir cami ve bahçe vardı. Bu medresenin müderrisi dışında hiçbir kusuru yoktu. Halilü'r-Rahmân denilen küçük gölü ziyaret ettik, bu gölün içinde oldukça çok sayıda balık yaşıyordu. Burada yaşayan ahali, bu suyun Hz. İbrahim'in ateşe atılması esnasında ortaya çıktığına inanıyorlardı. Ayrıca iki dikili taş gördüm ki, buranın ahali bu ikisinin Hz. İbrahim'in -salât ve selam onun ve bizim Peygamberimizin ve diğer tüm peygamberlerin üzerine olsun- atıldığı mancınık suretinde olduğuna inanıyorlardı. Ancak Kadı Beyzâvî'nin *Tefsiri*'nde ve diğer bazılarının eserlerinde zikredildiğine göre Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yer Babil bölgesinde bulunan Kûtâ/Kûsâ denilen şehirdir. Yüce Allah, en doğrusunu bilir.”⁵⁰

er-Ruhâ'nın bazı âlim ve abid kimseleri ile görüşmelerine değinen es-Süveydî, onlarla aralarında geçen ilmî tartışmalara da yer vermiştir:

“Cuma namazını sözü geçen o medresenin camisinde eda ettik. Akabinde cami imam hatibi salih, abid ve âlim bir zat olan Muhammed Efendi ile buluştuk. Gerçekten o, bize oldukça misafirperver davrandı, bize adeta talebenin hocasına gösterdiği gibi ihtiram gösterdi. Biz ondan dua istedik. Yüce Allah, ona hayırlar ve güzel makamlar nasip etsin. Biz çadırımızdayken er-Ruhâ'nın âlimi, allamesi ve en büyük ilim adamı Kâtibü'l-Arabiyye Medresesi'nin Müderrisi Halîmzâde Hasan Efendi el-Mansûrî bizi ziyaret etti. Bizim yanımızda gayet mütevazı ve edepli bir şekilde oturdu. Bizden Acem âlimlerle yapmış olduğumuz diyalogları ona anlatmamızı istedi, biz de ona o diyalogları anlattık. Bizi saygı ile dinledi. En sonunda bizden dua istedi. Yüce Allah, onu tüm belalardan muhafaza buyursun. Onun bizi ziyaret etmesinin ikinci günü biz de onu medresesinde ziyaret ettik. O, bize bir hayli ikramda bulundu ve bize saygıda kusur etmedi. Bu ziyarette ona, ben Kadı Beyzâvî'nin “Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah'ın rahmetinden uzak olsun!” (el-Mülk 67/10-11) ayetleri bağlamında tefsirinde yazmış olduğu “*والتغليب للإيجاز انتهى*” “et-Tağlîb li'l-İcâz” ibaresinin manasını sordum. Cemaattekiler Şeyhzâde'nin *Hâşiyesi*'ni ve diğer bazı haşiyeleri

⁵⁰ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 118.

çıkartıp getirdiler ve bu ibare üzerinde konuştular. Ben de onların dediklerine karşılık farklı görüşler öne sürdüm. Aslında Beyzavî üzerine haşiye yazarların hepsi bu ibareyi kendilerince açıklamaya çalışmışlardır. Bazıları buna bir cevap vermeye çalışmış bazıları da bu ibarenin çözülemediğini ikrar etmişlerdir. Mesela Sinan Paşa, Sa'dî Efendi ve el-Hafacî, bu ibarenin eserin çözülemeden ibaresi olduğunu söylemişlerdir. Bence de gerçek olan bu dedikleridir. Zira ben Acem âlimlerinin bu ibare için 14, Rum diyarı âlimlerinin de 7 farklı ihtimal ileri sürdüklerine şahit oldum, ancak hiçbiri bu ibare ile ne kastedildiğini tam olarak ifade etmiyordu. Yüce Allah, en doğrusunu bilir. Bu konuya ileride değinilecektir. Ziyarette ikinci olarak Beyzavî'nin *Tefsiri*'nde "Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun." (el-Bakara 2/145) ayeti ile ilgili "أكّد تهديده من عدة وجوه" "ekkede tehdehu min iddeti vucuh" "tehdidini birçok vecihle tekitli kıldı" cümlesinin yer aldığını zikrettim. Ben İsmâ'ın *Haşiyesi*'nde bununla ilgili olarak yazılan "ولو جعل كنت بمعنى صرت لكان أعلى كعباً" "Ve lev cuile kuntu bi mana sırtu lekane a'la ka'ben" cümlesinin manasını sordum. O, ne kadar düşündüyse de cevabı bulamadı. Nihayetinde ben sorunun cevabını verince buna çok sevindi ve bu cevabı oldukça beğendi. Ziyaretimiz esnasında onun hüccesinde aklî ve naklî ilimlere istidatları bulunan birçok talebesi de vardı. Bu talebeler kalkıp benim elimi öptüler ve benden dua talep ettiler. Yüce Allah, bize ve onlara lütuflar ihsan etsin.⁵¹

Aynı gün er-Ruhâ Valisi Vezir Ahmed Paşa'nın asil ve değerli oğlu Abdullah Bey, Hasan Efendi ile beraber hepimizi davet edip bize muhteşem bir ziyafet verdi ve oldukça çok ikramlarda bulundu. O, bize başka bir sefer daha ziyafet verdi. Hatta bana bizzat kendisi hizmet etti. Yüce Allah, ona hayırlar ihsan etsin."

Süveydî, seyahatnâmesinde er-Ruhâ şehri ile ilgili bölümü şu sözleri ile hitama erdirmiştir: "Bendeniz er-Ruhâ'da kısa bir süre içinde meşhur oldum, öyle ki orada artık parmakla gösterilmeye başladım. er-Ruhâ, ne güzel bir şehirdi, ahali ne güzel bir ahaliydi. Yüce Allah, orayı hep mamur kılsın ve orayı tüm afetlerden korusun. Biz varış ve ayrılık günleri hariç er-Ruhâ'da yedi gün konakladık. Perşembe'ye denk gelen Cemaziyülevvel ayınının 28. günü er-Ruhâ'dan ayrıldık."⁵²

⁵¹ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 118.

⁵² Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 120.

er-Ruhâ'dan sonra Suru'ç'ta bir vadide tatlı bir suyun ve Türkmenlere ait bir arazi yanında konaklayan Süveydî'nin kafillesi,⁵³ daha sonra el-Bîra'ya (Bugünkü Şanlıurfa'nın Bilecik ilçesi) varmışlardır. Süveydî, el-Bîra hakkında şunları kaydetmiştir: "Buraya el-Bîr'ın müennesi olarak el-Bîra denir. el-Bîratü'l-Fürât da denir. Bu küçük şehir Fırat'ın kenarında tarihi bir suru ve güzel bir yapısı olan bir yerdir. Özellikle Fırat kenarındaki yapılar güzeldir. [el-Bîra yani kuyu demektir] Bu isimle isimlendirilmiş olmasının sebebi ise bu şehrin kuyuya benzer derin bir yerde kurulmuş olmasındandır. Bu şehrin ahali yabancılar karşı iyi değildiler. Onlar yabancılardan daha çok bir yabanilik içindedirler. Onlarda akıl, fikir, kerem ve mürüvvet yoktur. Allah, Müslümanlar arasında onların neslini azaltsın.⁵⁴ el-Bîra'dan sonra kabile, el-Kurmûş ve Sâcûr nehirleri ile el-Bâb köyünde konaklamış ve Halep'e varmışlardır.⁵⁵

الرها

وليلها مرحلة الرها، بضم الراء. وهي بلدة طيبة التربة معتدلة الهواء عذبة الماء، ذات بساتين وأشجار كثيرة الفواكه والثمار. أهلها ذوو أخلاق رضية، ومكارم سمية، بها الدين ظاهر، والعلم زاهر، والصلاح ذائع، والخير شائع، عمرها الله بالخيرات، وحفظها بأنواع المسرات.

دخلناها يوم الأربعاء العشرين من جمادى الأولى ، وخيمنا في ميدان الجريد في ظاهرها، وكان فيها بقية طاعون فانتقطعت ونحن هناك والحمد لله تعالى. دخلنا يوم الخميس داخل البلد، وتفرجنا على أسواقها وخاناتها وحماماتها وبيوتها، فإذا هي أحسن

بلاد الإسلام مساكن وساكنا، ودخلنا مدرسة الوزير واليها أحمد باشا حمال أو غلي ، وفيها جامع حسن البناء وبستان زاهية زاهرة، و ما في المدرسة عيب سوى مدرستها. وشاهدنا العين المسماة بعين خليل الرحمن، فإذا هي بحيرة ماء فيها سمك كثير، يزعم أهل تلك الناحية أن هذه العين نبتت حين ألقى سيدنا إبراهيم الخليل في النار . ورأيت تمثالين يزعمون أنهما على صورة المنجنيق الذي ألقى فيه (سيدنا) إبراهيم- على نيبنا وعليه وعلى سائر الأنبياء الصلاة والسلام- والذي ذكره القاضي البيضاوي في التفسير وغيره: أن المكان الذي ألقى فيه سيدنا إبراهيم كوئا بلدة في إقليم بابل والله تعالى أعلم.

وصلينا الجمعة في جامع المدرسة المذكورة، واجتمعنا بخطيبه العالم الصالح الناسك محمد أفندي، فأكرمنا غاية الإكرام، واحترمتنا نهاية الاحترام، وجلس معنا متأدبا أدب التلميذ مع شيخه، وسألنا الدعاء، وفقه الله لصالح الأعمال، وسلك به أحسن الأحوال آمين.

⁵³ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 120.

⁵⁴ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 121.

⁵⁵ Süveydî, *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye*, 121-122.

وجاء إلى زيارتنا ونحن في المنحيم عالم الرها وفريدها وفاضلها ووحيدها، العلامة بالإجماع، والفهامة بلا دفاع، سيدي حسن أفندي المنصوري المعروف بحليم زاده، المدرس بمدرسة كاتب العربية، فجلس معنا متأدبا متواضعا، والتمس منا أن ننقل له مذاكراتنا مع علماء العجم فنقلناها، وهو مصغ متأدب غاية الأدب، وسألنا الدعاء، حفظه الله من كل بلاء. وثاني يوم زيارته لنا قصدنا زيارته في مدرسته فأكرمنا وأعزنا، وجرت بيننا عبارات القاضي البيضاوي الواقعة على قوله تعالى وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ، فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِّقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ حيث قال : والتغليب للإيجاز انتهى. وكنت أنا السائل فأخرج حواشي شيخيزاده وغيرها فتكلموا عليها، فأوردت على ذلك إيرادات سلمها، وهذا الموضوع تكلم عليه جميع محشي البيضاوي، فمنهم من تمحل له جوابا، ومنهم من استشكله حتى إن سنان باشا في حواشيه وسعدى أفندي والشهاب الخفاجي قالوا: إن هذه العبارة من مشكل هذا الكتاب. قلت: وهذا هو الواقع، فقد رأيت لعلماء العجم نحو أربعة عشر جوابا كلها منظور فيها، ولعلماء الروم نحو سبعة أجوبة منظور فيها، والله تعالى أعلم وسيأتي الكلام عليه أيضا. ثم سألته عن عبارة الملا عصام في حواشي البيضاوي على قول البيضاوي في قوله تعالى وَلَكِنْ أَتَّبَعْتُ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَبِنَ الظَّالِمِينَ حيث قال البيضاوي : أكد تهديده من عدة وجوه فقال عصام: قد عد المحقق التفتازاني وجوه المبالغة من عشرة أوجه، فعدّها، إلى أن قال: ولو جعل كنت بمعنى صرت لكان أعلى كعبا، إلى آخر عبارته. فقلت له: ليس لفظ كنت في الآية ولا في عبارة البيضاوي، فنأمل كثيرا واستشكل الأمر فذكرت له الجواب، فطار به فرحا، واستحسنه كثيرا وكان في حجرته تلامذته وكلهم ذوو استعداد في المعقول والمنقول، فقبلوا يدي وسألوني الدعاء، لطف الله بنا وبهم آمين.

وفي هذا اليوم دعانا، ومعنا حسن أفندي، النجيب السعيد عبد الله بك ابن أحمد باشا والي الرها، فأضافنا ضيافة عظيمة، وأكرمنا إكراما جزيلا، وكذا أضافنا مرة ثانية، وخدمني بنفسه، وفقه الله للخير. وصار لهذا الفقير في الرها شهرة حسنة بحيث يشار لي بالأصابع، فما أحسنها من بلدة وما أحسن أهلها، عمرها الله تعالى وصانها عن الآفات آمين. وأقمنا فيها سبعة أيام غير يوم الدخول والخروج. وخرجنا منها يوم الخميس الثامن والعشرين من جمادى الأولى

Sonuç

Osmanlı döneminde Bağdat'ta yaşamış önemli bir âlim olan Süveydî, diğer birçok seyahatname türünden eser veren âlim gibi hac yolculuğu esnasında gezip gördüklerini *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı seyahatnamesinde derlemiştir. O, bu eserinin dışında tecvid, nahiv, kelam ve hadis gibi ilimlere ait eserler de kaleme almıştır. Dinî ilimler yanında bazı pozitif bilimlerde de yetkin bir âlim olan es-Süveydî, Bağdat'ta neredeyse yok olmak üzere olan kimya ve astronomi gibi ilimlere önemli katkılar sunmuştur. Döneminde Bağdat'taki İmam Ebû Hanife, el-

Mercâniyye ve Abdülkâdir Geylânî gibi önemli medreselerinde dersler veren es-Süveydî, yeri geldiğinde ailesi ile beraber İran kuşatmasına karşı Bağdat'ın savunmasında bizzat görev almıştır. Dönemin Bağdat valisi Ahmet Paşa ile sıkı bir dostluğu bulunan es-Süveydî, dönemin İran Hükümdarı Nâdirşâh'ın isteği ile Necef'te tertip edilen Şîî-Sünnî diyalog toplantısına da Osmanlıyı temsilen katılmıştır. Söz konusu hac yolculuğunu da hemen bu toplantının akabinde gerçekleştirmiştir.

Süveydî, hac yolculuğu esnasında görüp yaşadıklarını ve izlenimlerini aktardığı *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-Mekkiyye* adlı eserinde Bağdat ve Mekke arasındaki güzergâhta bulunan birçok yerleşim yerini coğrafi, etimolojik, beşerî ve sosyo-kültürel özellikleri gibi birçok açıdan tanıtmaya çalışmıştır. Müellifin seyahati boyunca yaptığı ilmî tartışmalar, gördüğü ve şahit olduğu olumlu-olumsuz durum ve haller ile o yerlere ait değişik birçok özellik eserde kendisine yer bulmuştur. Yolculuğu esnasında yedi gün konakladığı er-Ruhâ şehri de onun eserinde tanıttığı ve kendisine dair izlenimlerini paylaştığı bir şehirdir.

er-Ruhâ şehrinden ve ahalisinin misafirperverliğinden bir hayli memnun kalan es-Süveydî, orayı ve ahalisini İslâm beldelerinin en güzel beldesi ve en güzel ahalisi diye tavsif etmiştir. O, er-Ruhâ şehri ile ilgili olarak sistematik ve özel bir inceleme yapmamış, yedi günlük müddet içinde özellikle onu etkileyen bazı insanlardan, tarihi, dini, ilmi ve coğrafi yerlerden ve onların özelliklerinden bahsetmiştir. Süveydî'nin allame diye nitelendirdiği Kâtibü'l-Arabiyye Medresesi'nin Müderrisi Halîmzâde Hasan Efendî el-Mansûrî ve kendisi adına ziyafet tertipleyen er-Ruhâ Valisi Vezir Ahmed Hammaloğlu'nun oğlu Abdullah Efendî onun övdüğü, Vezir Ahmed Paşa Hammaloğlu'nun Medresesinin Müderrisi ise onun yerdiği şehir ahalisinden bazılarıdır. er-Ruhâ'ya ayırdığı bölüm içinde bazı âlimlerle yapmış olduğu ilmî tartışmalara, soru ve cevaplara yer vermiştir. Bu zaten eserin tümünde göze çarpan bir önemli unsurdur. Bir de es-Süveydî, Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı yerin er-Ruhâ olmayıp Babil bölgesinde bulunan Kûtâ/Kûsâ denilen şehir olduğu görüşünde olduğunu söz konusu bölümde beyan etmiştir.

Süveydî, er-Ruhâ'dan önce Nusaybin, Karadere, Düneysir/Kızıltepe ve sonrasında da Suruç, el-Bîra gibi Anadolu'daki bazı yerleşim yerlerine uğramış ve bu yerlerde konaklamıştır. Onun bu yerlere dair anlattıkları bu şehirlerin XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemindeki bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin Süveydî'nin kaydettiklerine göre dönemin Nusaybin beldesi o gün için neredeyse harabe bir şehir görünümünde iken Kızıltepe beldesi ona göre hem daha bayındır hem de daha güzel bir yerleşim yeriymiş. Yine Nusaybin o günlerde ne önemli bir camiye sahipmiş ne de

cemaat oluşturabilecek bir kitleye sahipmiş. Buna karşın Kızıltepe Halep'teki el-Camii'l-Kebir ile boy ölçüşecek ve büyük ihtimalle Eyyûbîlerden kalma bir büyük camiye sahipti.

Kaynakça

- el-Bağdâdî, İsmâil Paşa. *Îzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Cilacı, Osman. "Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 1: 493-494, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Evliya Çelebi, Muhammed Zillioğlu. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. haz. Mumin Çevik, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2011.
- el-Ğirnâtî, Ebû Hamîd Muhammed b. Abdirrahîm. *Ğirnâtî Seyahatnamesi*. haz. Fatih Sabuncu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
- el-Herevî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Bekir el-Herevî. *el-İşârât ilâ marifeti'z-ziyârât*. thk. Alî Ömer, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2002.
- İbn Batûta, Muhammed b. Abdillâh. *Tuhfetü'n-nüzzâr fi ğarâibi'l-emsâr ve acâibi'l-emsâr*. Beyrut: Dârü's-Şarki'l-Arabî, trz.; *İbn Batûta Seyahatnamesi*, trc. A. Sait Aykut, 2. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İbn Cübeyr, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Ken'ânî. *Rihletü İbn Cübeyr*. Beyrut: Dârü ve Mektebetü Hilâl, ts.
- İbn Fadlân, Ahmed b. Fadlân b. el-Abbâs. *Rihletü İbn Fadlân ilâ bilâdi't-Türk ve'r-Rûs ve's-Sekâlibe*. Ebû Dâbi: Dârü Süveydâ, 2003; *İbn Fadlân Seyahatnamesi*, trc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed. *Rihletü İbn Haldûn*. thk. Muhammed b. Tâvî, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- Kaya, Mahmut, "Abdüllatîf el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 1: 254-255, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 4 cilt, Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1957.
- el-Murâdî, Muhammed Halîl b. Ali. *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşere*. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Muvaffaküddîn el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdüllatîf b. Yûsuf b. Muhammed. *Rihletü Abdüllatîf el-Bağdâdî fi Mısır/Kitâbü'l-İfâde ve'l-i'tibâr fi'l-umûri'l-müşâhede ve'l-havâdisi'l-mu'âyene bi-arzi Mısır*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1998.
- en-Nâblusî, Abdülğânî b. İsmâil b. Abdülğânî b. İsmâil. *et-Tuhfetü'n-Nâblusiyye fi'r-rihleti't-Trâblusiyye*. thk. Heribet Bûsa, Beyrut: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Nâsır Hüsrev, Ebû Mu'iniddîn Nâsır Hüsrev el-Fârisî. *Sefernâme*. trc. Abdülvehhâb Terzi, İstanbul: MEB Şark-İslâm Klasikleri 22, 1967; *Sefernâme*. trc. Yahyâ el-Haşşâb, Kahire: el-Hey'etü'l-Âmme el-Mısıriyye li'l-Kitâb, 1993.
- es-Süveydî, Abdullah b. Hüseyin b. Merî b. Nâsır el-Bağdâdî. *en-Nefehâtü'l-miskiyye fi'r-rihleti'l-mekkiyye*. thk. İmâd Abdüsselâm Raûf, Ebû Zâbi: el-Mecme'u's-

- Sekâfî, 2003; *el-Hucecü'l-kat'iyye li't-tifâki'l-fıraki'l-İslâmiyye*. Mısır: el-Mektebetü'l-Halebiyye, 1323.
- et-Tâcir, Süleymân. *Dağunun Kalbine Seyahat*. trc. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Özcan, Azmi. "Nâdir Şah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 32:277, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Özcan, Abdülkadir. "Ahmed Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2: 111, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- ez-Ziriklî, Ebû Ğays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed. *el-A'lâm*. 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.